

A SZELEKTÍV INFORMÁCIÓTERJESZTÉSI (SZIT) SZOLGÁLTATÁSOK FEJLŐDÉSI KILÁTÁSAI*

Vajda Erik

Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ

Prognózisunk - helyesebben a SZIT jövőjére vonatkozó gondolataink - kiindulópontja az a feltételezés, hogy a tájékoztatás mai alapproblémái a jelenlegi fejlődés folytatódása mellett, bizonyos átalakulási tendenciák érvényesülése ellenére sem változnak meg alapjaikban a következő 10-15 évben. Ez azt jelenti, hogy az alapvető problémák - erősen leegyszerűsítve - egyrészt a létrejövő információk, másrészt pedig a felhasználók, illetve igényeik mennyiségi fejlődéséből, differenciálódásából és integrálódásából következnek. Ennek értelmében a tájékoztatás további fejlődését meghatározó két leglényegesebb kérdés

- az információk bázis érdemi, viszonylagos, vagy éppen optimális teljessége, illetve
- az információk felhasználókhöz való eljuttatásának, közlésének, terjesztésének optimális teljessége és hatékonysága.

A SZIT nyilvánvalóan a második problémakör szempontjából prognosztizálható, de úgy, hogy az információterjesztés és az információk bázis közötti kölcsönhatás nem hagyható figyelmen kívül.

1. A SZIT fejlődését meghatározó döntő adottságok

1.1 A SZIT sajátos ismérvei

A SZIT megalkotója, H.P. LUHN /1/ úgy határozta meg a SZIT-et, mint "valamely szervezeten belüli azon szolgáltatást, amely arra hi-

* Az UNESCO megbízásából 1975. augusztus 4-9. között tartott "Szelektív információterjesztés" c. szemináriumon elhangzott előadás szövege.

vatott, hogy az új információkat, bármely forrásból származzanak is, gépi segítséggel olyan csatornába terelje, amelyeken keresztül el-
 érik a szervezetben belüli mindazon pontokat, ahol használhatóságuk
 valószínűsége a folyamatban lévő munkákkal vagy a fennálló érdeklő-
 déssel kapcsolatban nagy. Az információterjesztésnek ezt a formáját
 jellemző - az alábbiakban felsorolt - ismérvek jórészt már a fenti de-
 finícióból következnek:

a/ A SZIT szolgáltatások az információkat nagy /tetszőleges/,
 lehetőleg teljes bázisból szolgáltatják.

b/ A SZIT szelektív, tehát tetszőleges jellegű ismérvek alapján
 szűk témakörbe, vagy másképp jellemzett szűken elhatárolt csoportba
 tartozó információkat szolgáltat.

c/ A szolgáltatás kurrens jellegű, tehát nem pótolja az illető
 téma irodalmának retrospektív kutatását, hanem mintegy arra épülhet
 fel, azt folytathatja.

d/ A szolgáltatás lényegében jeladó típusú, tehát bibliográfiai
 adatokat vagy - általában indikatív - referátumokat - közül, felhívja
 a figyelmet az információkra és nem azok teljes tartalmát szolgálat-
 ja.

e/ A szolgáltatás személyre szabott, következőképpen visszacsá-
 tolat, a szelekció ismérveinek folytonos finomítását, pontosabbá té-
 telét tételi fel.

f/ A nagy bázisból végzett erős szelekció termelékenyen elsősor-
ban géppel olvasható adattárakból és gépi uton valósítható meg.

Ezek az ismérvek meghatározó jelentőségűek a SZIT jövőjével kap-
 csolatban is.

1.2 A SZIT helye a tájékoztatási szolgáltatások rendszerében

A dokumentáció évtizedeken keresztül a folyamatos tájékoztatás-
ra, az új információk szolgáltatására összpontosította figyelmét, s a
 referáló és indexelő szolgáltatások álltak a dokumentációs tevékeny-
 ség középpontjában.

A folyamatos tájékoztatási szolgáltatások általános problémája
 az, hogy - mindazokban az esetekben, amikor a felhasználó nem tudja
 azonnal és közvetlenül hasznosítani a megfelelő információt, hanem az
 számára csak potenciális értékkel bír - e szolgáltatások feltételezik
 a szolgáltatott információknak a felhasználó memóriájában, vagy saját
 adattárában történő gyűjtését, felhalmozását és visszakereshető álla-
 potot biztosító rendszerezését. Ez az elgondolás bizonyos mennyiségen
 felül járhatatlan; elviselhetetlen terhet ró a felhasználókra. Ha nem
 kívánjuk a tájékoztatást tisztán a retrospektív irodalomkutatásra kor-

látozni, hanem a felhasználók különösen információigényes kategóriái számára is fenn akarjuk tartani a folyamatos újdonság-értesítést, akkor csupán két lehetőség között válogathatunk: a nagyon erős szelekció vagy a felhasználónak szolgáltatott információk szintézise között. A szintézis kétségtelenül kiváló eszköz, de jellegénél fogva elsősorban bővebb témakörökben alkalmas és igen költséges, abban az értelemben is, hogy használhatóságának feltétele az információs szolgáltatásban dolgozó szakemberek kiváló szakmai felkészültsége. Ezért indokolt szűk témakörökben az erős szelekció, és ezt elsősorban a SZIT valószínűsítette meg a folyamatos tájékoztatásban.

A SZIT nem teszi feleslegessé a folyamatos tájékoztatás egyéb műfajait. Vannak olyan felhasználó kategóriák, akiknél ez a típusú szolgáltatás objektíve nem felel meg a szükségleteknek /pl. felső vezetők stb./. Ismét más esetekben a felhasználói szokások képezik a SZIT alkalmazásának akadályát. A SZIT emellett - mivel csak a figyelmet hívja fel az információkra - olyan könyvtári-dokumentációs infrastruktúrát tételez fel, amely minimálisan a dokumentumok szolgáltatására, de adott esetben az információk elemzésére is képes, aminek különösen a fejlődő országokban való alkalmazhatósága szempontjából van korlátozó jelentősége. Számszerű adatokról történő tájékoztatásra a SZIT-et eddig kevésbé alkalmazták; új termékekre, gyártmányokra vonatkozó információk esetében is korlátozott hatékonysága a tudományos információkhoz képest /mint ahogy ezekben az esetekben a bibliográfia típusú információ általában is korlátozott hatékonysága/.

Mindebből az következik, hogy a SZIT az információk jelentős részénél és a felhasználói kategóriák jelentős része számára a folyamatos tájékoztatás egyik fő útját jelenti a jövőben, de ugyanakkor alkalmazásának bizonyos korlátai is vannak, és ezért - lehetőleg szervezett rendszerekben integrálva - más tájékoztatási szolgáltatásokkal együtt kell kezelni.

1.3 Eddigi eredmények

A SZIT alkalmazását már létének első éveiben nagy várakozások előzték meg és ezek a várakozások a szolgáltatás-típus elterjedésével csak fokozódtak. Manapság a dokumentációs intézmények részéről a SZIT lehető legnagyobb mértékű fellendülésének, sőt divatjának vagyunk tanúi, nem is minden esetben indokoltan. Újabb és újabb e célra szánt adatbázisok jönnek létre; számottevő mértékben növekszik a SZIT-tel foglalkozó, vagy arra is rátérő információterjesztő központok száma; kiemelkedő rendszerek /pl. INSPEC/ /1/ és rendszerszervezési szempontból is különösen figyelemre méltó rendszerek /pl. INIS/ /3/ jönnek létre; megindul a különböző adatbázisok integrálása nagy információterjesztő rendszerekben /pl. skandináv vállalkozások; CAN/SDI /4, 5//.

Mindezek ellenére a SZIT elterjedése korántsem nevezhető általánosnak; sokkal kisebb, mint ahogy a mai fellendülés időszakában képzelnénk. G.R. MAUERHOFF becslése szerint az egyetemeken, kormányzati körökben és iparban működő, magasan kvalifikált munkaerők mintegy

2%-a használ SZIT-szolgáltatást /6/. Ebből következően a SZIT-nek még mennyiségileg is és minőségileg is nagy utat kell megtennie ahhoz, hogy a - szűk témakörben nyújtott - folyamatos információs szolgáltatások alaptípusává váljék. Erre megvannak a lehetőségek és a SZIT adottságainál fogva a fejlődés az információfelhasználók érdekében egybeesik, de ugyanakkor ez a fejlődés igen sok szervezési, gazdasági és egyéb probléma megoldását is megköveteli.

2. Az adatbázis fejlesztése

2.1 A "teljesség" biztosításának lehetőségei

Mivel a SZIT azzal az igénnyel lép fel, hogy felhasználója saját témája tekintetében "mindent" megkapjon, ami a témakör információiból új és információ értékkel bírhat számára, és feltételezhetően releváns információ, az adatbázisnak elvben ezt a "mindent" kell felölelnie, hiszen egyébként a szelekció pontossága sem segíthet.

Egyetlen mágnesszalagon rögzített, géppel olvasható, vagy bármilyen adatbázis "termelője", sőt egyetlen információs rendszer sem képes arra - vagy ha erre elméletileg képes is lenne, nem engedheti meg magának azt a fényűzést - hogy saját gyűjtő és feldolgozó munkája eredményeként oldja meg az adatbázis teljességét. Ez ma az egyes - bármily nagy - országok szintjén is járhatatlan út /7/. Ugyanakkor az információk /a szakirodalom/ ismert szóródási jelenségei folytán tulajdonképpen csak akkor érhető el a SZIT céljainak megvalósítása, ha az adatbázis szinte korlátlan, az említett értelemben az információk "teljességére" terjed ki. Az elképzelhető vagy lehetséges megoldások a következőkben foglalhatók össze:

a/ Elvben elképzelhető lenne, hogy egyes - diszciplinára vagy feladatra orientált - szolgáltatások alapját képező adatbázisok minden olyan forrást felöleljenek, amelyben az adott szakterület vagy feladat információi előfordulhatnak. Lényegében ilyen igénnyel lép fel pl. a Chemical Abstracts Service. Ez a lehetőség azonban felhasználó-oldali problémák miatt inkább elméleti; a felhasználók igényei ugyanis számos esetben olyan határterületi vagy távolabbi témákra vonatkoznak, nem is szólva arról, hogy a szóródás említett jelensége miatt ez a törekvés világméretben az erők és eszközök rendkívüli pazarlását, a párhuzamosságok rendkívül nagy számát idézi vagy idézné elő.

b/ Az információterjesztő központok szempontjából fennálló lehetőség a működésüknek megfelelő, vagy ebből a szempontból esetleg hasznos információkat tartalmazó összes adatbázisok megszerzése és ezek egyetlen adatbázisba való egyesítése. Ez általában csak országos szín-

ten lehetséges, erős centralizálást tételez fel és az ilyen rendszerek bizonyos mennyiségben felül egyebek között nyelvi, információkereső nyelvi és más okok miatt is kezelhetetlenné vagy legalábbis rendkívül költségessé válnak. Így a már említett skandináv és kanadai példák is inkább átmenetileg jelenthetnek megoldást, mint a további fejlődés során.

c/ A célszerűbbnek és indokoltabbnak látszó megoldás a rendszerek összekapcsolása, vagyis a munkamegosztás már az adatbázisok készítésekor is, ami világméretű közös érdeket jelent és ami az UNESCO UNISIST-programjának egyik számottevő célja. Ehhez járulhat még a rendszerek összekapcsolása az információterjesztő központok részéről, vagyis azon információblokkok cseréje e központok között, amelyek más központ elsődleges érdeklődési körébe eső adatbázisokban találhatók, de a másik központ céljaira is felhasználhatók /pl. kohászat-metallográfia-fémkémia, egyebek között a Chemical Abstracts Condensates és a METADEX adatbázisokban/. Ez a megoldás igen korszerűnek látszik és feltételezhetően a jövő fő útja, jóllehet még jelentős és nehezen megoldható szabványosítási és gazdasági /szerzői jogi/ problémákat vet fel.

d/ Végül megoldást jelenthet az információfelhasználók saját információs rendszereinek kiépítése, tehát olyan közvetítő személyek vagy szervezetek beiktatása, amelyek - több SZIT- és más szolgáltatásra támaszkodva - felhasználó-közelben állítják elő a több szolgáltatás révén szinte teljes bázisra támaszkodó, a felhasználónak szánt végső SZIT-szolgáltatást. Ebben az esetben a több lépcsős lassítást jelent, de e megoldás egyéb előnyei miatt mégis ez látszik a fejlődés másik lényeges útjának, amint erre még visszatérünk.

Az adatbázis teljességének biztosítása tehát elsősorban világméretű és országos szervezési intézkedéseket, valamint szabványosítási és gazdasági kérdésekben fennálló konszenzust tételez fel. E kérdések megoldása nemcsak a SZIT, hanem általában a tájékoztatás alapvető kérdése.

2.2 Az adatbázis tartalma és szerkezete

A legutóbbi időkben végbement fejlődés ellenére a SZIT-szolgáltatások adatbázisai tulnyomó többségükben folyóiratok /csak cikk jellegű/ közleményeire támaszkodnak, amit a jelentések /reportok/, a tudományos tanácskozások /konferenciák/ közleményei és szabadalmak kisebb-nagyobb mértékben egészítenek ki. A jövőben az adatbázisokba be kell épülnie más növekvő fontosságú forrásoknak is, így pl. a termékekről információkat szolgáltató forrásoknak, a jogi és más normatív erejű dokumentumoknak is. Emellett a SZIT-szolgáltatásoknak folyamatosan és rugalmasan kell alkalmazkodniuk a publikáció, sőt általában a kommunikációs formák fejlődéséhez, nemcsak úgy, hogy sajátos dokumentumok sajátos adatbázisait hozzák létre, hanem a dokumentumok, ismerethordozók diszciplinára, témára, feladatra orientált adatbázisokba való közvetlen vagy közvetett beépítésével is.

Az adatbázisok jelentős problémája azok heterogén szerkezete, ami rendkívül intellektuális és software-követelményeket támaszt az információterjesztő központokkal szemben. Elsődleges jelentősége itt az adatbázisok szabványosításának van, mind számítástechnikai vonatkozásban /kommunikációs formátum/, mind az adatközlés más kérdéseiben /bibliográfiai leírás, transliteráció stb./. Csak e szabványosítási kérdések megoldása teheti lehetővé a rendszerek összekapcsolását /8/ és a költségeket csökkentő szabványos software kidolgozását, illetve alkalmazását is. A készen vásárolt vagy házilag kidolgozott nem-szabványos software-ek, információkereső programcsomagok heterogén volta egyébként károsan visszahat az adatbázisok készítésére, illetve konvertáló programjaira, és ezzel tovább rontja a rendszerek összekapcsolásának esélyeit.

Az adatbázis tartalma és szerkezete szempontjából igen jelentőségek és a szelekciót döntően befolyásolják mind a természetes nyelvi, mind az információkereső nyelvi kérdések. A különféle természetes nyelvű adatok integrációja a nemzetközi munkamegosztás és a rendszerek összekapcsolásának szükségesszerű, de számos problémát támasztó következménye. Az információkereső nyelvek részben éppen ezért válnak kiemelkedő jelentőségűekké. A SZIT adatbázisoknak e tekintetben is egyszerre vagy konkordanciára kell törekedniük. Az ezzel kapcsolatos részletes kérdésekre visszatérünk, de kétségtelen, hogy mind a nyelvi és információk nyelvi egységesítés, mind a különböző rendszerek összekapcsolása szükségessé teszi az adatbázisok kiegészítését és módosítását az információterjesztő központokban és az ezzel kapcsolatos intellektuális, szervezési és technológiai problémák megoldását /rekord-kiterjesztés, file-módosítás/.

Az adattár szerkezete szempontjából nem elhanyagolható fontosságú kérdés, hogy a SZIT-szolgáltatások rentabilitásának feltétele az adatbázisok integrált használata, vagyis olyan felépítése, amely az adott adatbázisból különböző információk szolgáltatások kiépítését, illetve ellátását teszi lehetővé. Nyilvánvaló, hogy a jövőben a SZIT-adatbázisoknak ebbe az irányba kell fejlődniük és a gazdasági kérdések megoldásánál is figyelembe kell venni a többszörös és többféle felhasználás pénzügyi-jogi megoldási lehetőségeit.

Végül, ami az adatbázis egyes rekordjainak tartalmát illeti, e kérdésben számos vita folyt és folyik arról, hogy elegendő-e bibliográfiai leírások közlése, illetve ezeket mennyiben kell referátumokkal, más szövegekkel, szabad kulcsszavakkal, tezauszok deszkriptoraival stb. kiegészíteni. A szelekciót elsősorban befolyásoló, információkereső nyelven irt szövegrészek külön problémát jelentenek. Egyebekben e kérdést - mindaddig, amig informatív referátumok beépítése nem lehetséges - nem tartjuk perdöntőnek és a SZIT-szolgáltatások fejlődése során attól függ a beépítendő szövegek mennyisége, hogy mennyiben valósul meg a dokumentumszolgáltatás és a SZIT szerves egysége /ld. 4.1/.

3. A feldolgozás fejlesztése

3.1 A keresési ismérvek alakulása

Már a kezdeti lépésektől kezdve a SZIT-szolgáltatások egyik legnagyobb erénye az, hogy a keresés gyakorlatilag bármilyen jellegű ismerv szerint elvégezhető /pl. téma, szerző, forrás, kronológikus ismérvek stb./. A SZIT-szolgáltatásoknak ez a jellegzetessége nyilván a jövőben is fennmarad, sőt továbbfejlesztendő és továbbfejleszthető. Jelenleg ugyanis egyetlen olyan ismerv van, amely nem a többi említett ismervvel együtt, hanem csupán vagylagosan nyújt keresési lehetőséget, nevezetesen a hivatkozások összefüggései. A jövőben indokolt és feltételezhető e kétféle keresési stratégia /nevezhetnők INSPEC- vagy INIS-típusnak, illetve Science Citation Index-típusnak/ integrálása. Lényeges problémák azonban inkább a tematikus keresés, tehát az információ-kereső nyelvek területén merülnek fel.

Széles körű irodalom és széles körben elterjedt vélemények azt az álláspontot foglalják el, hogy a szövegekben történő szabad /gyakorlatilag szabad kulcsszavas/ keresés általában /esetleg más módszerekkel kombinálva/ képes a SZIT-szolgáltatások szelekciós problémáinak megoldására. Nézetünk szerint ez nem, illetve nem általában igaz. Jóllehet kétségtelen a szabad szövegben történő keresés számos előnye mind a felhasználó, mind a feldolgozó szempontjából elsősorban a hierarchikus osztályozás használatával szemben, e megoldás azonban mégsem teljes értékű, mert

- a profilszerkesztés vagy nem veszi figyelembe az összes lehetséges szinonimákat és - ami ennél fontosabb - a profilban előforduló szavakkal szemantikai összefüggésben álló általánosabb, közelebbi és egyéb kapcsolódó terminusokat, vagy pedig a jövőben aligha biztosítható, sok szakterületre kiterjedő magas fokú szakértelemre, terminológiai készségekre és emberi erőt meghaladó memóriára, valamint olyan segédeszközökre szorul, amelyek lényegében tezaurusz jellegűek és így az ezekkel végzett indexelést is lehetővé tennék;
- a szabad kulcsszavas keresés bajainak fő gyógyaszere, a profilok folyamatos módosítása, helyesbitése és karbantartása nem akadályozhatja meg a korábban bekövetkezett információvesztést, nem is szólva arról, hogy a jelzett segédeszközök nélkül sötétben tapogatózik;
- az integrálódó adatbázisok egyre gyakrabban válnak soknyelvűekké, ami a gyakorlatban kizárja a szabad szövegben való keresést;
- a SZIT-szolgáltatásoknak retrospektív információkereséssel való összekapcsolása eleve nagyobb pontosságot követel meg, hiszen ez esetben nincs mód olyan folyamatos tökéletesítésre, mint a SZIT-profilok esetében.

Mindezzel bizonyítottanak tekintjük, hogy - bár a szabad szövegekben történő keresés mint kiegészítő módszer a jövőben is igen fontos lesz - nem lehet hatékony a formalizált információkereső nyelven végzett indexelés és annak a kereséskor való használata nélkül. E nyelvek, eddigi ismereteink szerint, tezaurusokban összefoglalt szemantikai információkereső nyelvek lesznek. Ugyanakkor a rendszerek összekapcsolása, integrálása, információk blokkok átadása és átvétele, sőt egyes esetekben a keresés is feltételezi egy átfogó, egyetemes jellegű, felső szintű osztályozás használatát, amelynek jellegét illetően /hierarchia, fazettás felépítés, makrotezaurusz/ ma még nem lehet véglegesen állást foglalni.

3.2 A téma /kereső kérdés/ tartalmi szélessége

Egyre gyakoribb jelenség, hogy - gazdasági vagy szakmai okokból - a SZIT-szolgáltatások olyan feladatok megoldására is vállalkoznak, amelyekre kevésbé alkalmasak, nevezetesen bővebb témakörökben végzik a szelekciót és tulajdonképpen bibliográfiákat vagy specializált referáló folyóiratokat szolgáltatnak a felhasználónak. Megítélésünk szerint ez /ld. 1.2/ nem vezet hasznos eredményre; a folyamatos tájékoztatást ilyen bővebb témakörökben változatlanul a referálólapoknak, indexeknek, majd egyre inkább a szintéziseknek, szemléknek kell nyújtaniuk. A SZIT-szolgáltatásoknak saját érdekükben eredeti céljuk mellett kell maradniuk, nevezetesen szűk témakörben kell információkat nyújtaniuk és az illető rendszerbe integrált egyéb információs szolgáltatásokra kell bízniuk a tematikailag bővebb feladatok ellátását.

4. Különféle - szervezési és gazdasági - fejlesztési problémák

4.1 A SZIT-szolgáltatások és az eredeti dokumentumokkal való ellátás

A SZIT-szolgáltatások és minden más folyamatos tájékoztatási szolgáltatás elvi konstrukciója feltételezi, hogy a felhasználó a kapott bővebb vagy szűkebb szakirodalmi adatok alapján kiválasztja azokat a dokumentumokat, amelyeknek elolvasására - általában, tehát eltekintve azoktól az esetektől, amikor elegendő számára azt tudni, hogy a dokumentum létezik - szüksége van és ezeket beszerzi. Nyilvánvaló, hogy a szolgáltatások csak akkor teljes értékűek, ha lehetővé teszik a felhasználók eredeti dokumentumokkal való ellátását is. Ez történhetne elvileg az adott rendszeren belül, de általában és célszerűbben egy szélesebb rendszer /ez a régió. az ország stb. könyvtárai és a

nemzetközi együttműködés/ keretében: történhet eredetiben, de másolatban vagy mikromásolatban is - mindez nem változtat a konstrukción.

Ez a követelmény és konstrukció elsősorban ott vált ki nehézségeket, ahol a megfelelő könyvtári infrastruktúra hiányzik, tehát elsősorban a fejlődő országokban, jóllehet a SZIT-szolgáltatások adatbázisának bővülésével a dokumentumbázis teljessége még a legnagyobb, fejlett országokban is többé-kevésbé illuzórikussá válik. A SZIT-szolgáltatások fejlesztése ezért igen előnyösen hatna, ha a dokumentum-elátást a rendszeren belül lehetne biztosítani, mégpedig oly módon, hogy az adott SZIT-szolgáltatást nyújtó információterjesztő központok megkaphatnák az adatbázisok készítőitől a dokumentumok /mármint az adatbázisban feldolgozott dokumentumok/ másolatait vagy mikromásolatait, illetve ezek azon részét, amivel nem rendelkeznek és ami iránt igények jelentkeznek. Ez viszont szükségképpen felveti a szerzői jogok súlyos kérdéseit és azt, hogy a tájékoztatási célokra reprográfiai úton készített másolatok szerzői jogi problémáinak megoldása égető kérdéssé vált /9/.

További fejlesztési lehetőséget jelentene az, ha a konstrukció egésze is megváltozna és - ha nem is minden esetben - az információterjesztő központok olyan szolgáltatásokat léptetnének életbe, amelyeknek keretében a szelektált és a felhasználónak valamilyen leírás formájában eljuttatott dokumentumok teljes szövegét is már a SZIT-szolgáltatás keretében közvetlenül szolgáltatnák, másolatban vagy mikromásolatban. Nézetünk szerint erre a célra a - további szelekció után szükség szerint papírmásolat elkészítését is lehetővé tevő - mikromásolatok /mikrofilmlap, mikrofilmkártya/ a legalkalmasabbak. Nem kell bővebben hangsúlyozni, hogy ez a forradalmi jellegű változás számos szervezési problémát is felvet, megköveteli a teljes szövegek csaknem komplett adatbázisát az információterjesztő központban és hálózatban együttműködő partnereinél és még súlyosabban kerül szembe a jelenlegi szerzői jogi előírásokkal. Ugyanakkor ez az eljárás minőségi ugrást jelentene egyes SZIT-szolgáltatások használhatóságában és kibővítené potenciális felhasználóik körét.

További megoldást jelenthetne az, ha a SZIT-szolgáltatások keretében kiválasztott dokumentumok tartalmát szintézis-szerűen összefoglalnák és a felhasználó ezt a szintézist /szemlét/ kapná meg. Ez az eljárás azonban - jóllehet pl. felső vezetők, irányító esetében nem zárható - egyfelől költséges, másfelől a még említendő közvetítő személyek létét követeli meg.

4.2 Helyi közvetítő rendszerek és személyek

Már néhány esetben utaltunk rá, hogy mind az információszolgáltatás teljessége, mind eredményeinek összefoglalása, közvetítése /de a még nem említett utánválogatása szempontjából is/ igen jelentős segítséget adhat a felhasználók "közelében elhelyezkedő" helyi információs rendszer. A felhasználók nem kutató-típusú kategóriájánál /termelés-irányítók, tervezők, gazdasági és kormányzati vezetők stb./ e közve-

titó személyek szerepe szinte nélkülözhetetlen. A SZIT-szolgáltatások tehát a jövőben - legalábbis részben - szintén azokon a fejlődési fokokon mennek keresztül, amelyeken korábban a referáló és indexelő folyóiratok többsége is keresztülment: ritkábban szólnak majd közvetlenül a felhasználókhoz és egyre gyakrabban kerülnek "nyersanyagként" a hatékonyságukat megsokszorozó, anyagukat kiegészítő és továbbfeldolgozó közvetítő rendszerek körébe.

4.3 Egyéb szervezési és gazdasági kérdések

Áttekintésünk egész szemlélete azt igyekszik bizonyítani, hogy mind az adatbázis viszonylag teljessé tétele, mind a feldolgozás hatékonyságának növelése nemzetközi és nemzeti szinten végrehajtandó szervezési intézkedéseket követel meg. Ezek közül is megemlítendő a szabványosítás, a munkamegosztáson alapuló rendszerek fejlesztése /ld. még alább/, a működő rendszerek közötti kapcsolatok kiépítése és párhuzamosságaik lehető csökkentése, ugyanakkor az így felszabaduló erők révén a feldolgozás jelenlegi hiányainak pótlása stb.

Nemzetközi szinten e probléma megoldása az UNISIST-program egyik fő célja. Ez a program azonban nem érheti el célját, a nemzetek, a nemzetközi szervezetek és az érdekelt vállalkozások segítsége, közreműködése nélkül. Elsősorban a felhasználóknak kellene személy szerint, egyesületeikben, egyéb szervezeteikben, sőt nemzeti szinten, kormányaik révén követelniük és szorgalmazniuk, részben pedig végrehajtaniuk ezeket az intézkedéseket. Emellett kell elkötelezniük magukat mindenekelőtt a fejlődő országoknak, amelyek a rendelkezésükre álló erőkkel hatékonyan csak akkor vezethetik be a SZIT-szolgáltatások és adatbázisaik hasznosítását, ha az említett koordináció megvalósul. Ide tartozik a megfelelő könyvtári és tájékoztatási infrastruktúra kiépítése is az egyes országokban, amivel kapcsolatban jelentős tényező lesz az UNESCO NATIS-programjának végrehajtása.

Ehhez szorosan kapcsolódnak a gazdasági kérdések is. A jelenlegi adatbázisok legnagyobb része haszonra dolgozó vállalkozások /egyéb-ként gyakran kiváló/ terméke. Ezek üzleti vállalkozás-jellege az információterjesztő központokkal kötött megállapodásokban olyan megkötöttségeket tartalmaz, amelyek éppen az oly lényeges integrációt, a különböző adatbázisok összekapcsolását és egy-egy országon vagy régióon belüli többcélú és több helyen történő felhasználását akadályozzák. Jóllehet érthető, hogy e rendszerek nem mellőzik saját jól felfogott érdekeiket, ezek a szempontok mégis arra utalnak, hogy a jövőben a SZIT-központoknak fokozottabban kell támaszkodniuk a különböző nemzetközi szervezetek keretében, nemzetközi munkamegosztás révén létrejövő adatbázisokra /pl. INIS, SPINES, DEVSIS stb./,* a haszonra

* A mi vonatkozásunkban pedig különösen a szocialista országok Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszer és alrendszerének létrejövő adatbázisaira. /A szerző kiegészítése./

dolgozó vállalkozásoknak pedig meg kell gondolniuk, hogy mind gazdasági, mind szabványosítási tekintetben milyen engedményekkel, illetve milyen feltételek mellett tudnak e fejlődéshez hozzájárulni. A nem referáló és indexelő szolgálatokban felhalmozott potenciális érték mellőzése általános kár lenne. Így nemzetközi érdek, vagyis nemzetközi anyagi források felhasználását is lehetővé tevő érdek ezek integrálása a SZIT-szolgáltatások korszerűen fejlesztendő országos, regionális és világméretű adatbázisaiba.

Végül említjük a már többször idézett szerzői problémát, ami mind az adatbázisok, mind az eredeti dokumentumok kapcsán felmerül és amelynek megoldása a SZIT-szolgáltatások további eredményes fejlődésének feltétele.

A SZIT-szolgáltatások válaszúthoz jutottak: vagy számszerű növekedésük és anarchikus kapcsolat nélküliségük révén magasabb szinten újra termelik az információs áradatot és növelik az információs váltságot, vagy világméreteket, nemzeti szinten és ennél kisebb integrált rendszerek tagjaiként számottevően hozzájárulnak az információs problémák általános megoldásához.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- /1/ LUHN, H.P.: Selective dissemination of new scientific information with the aid of electronic processing equipment. = American Documentation, 12.k. 1961. p.131-138.
- /2/ BARLOW, D.H.: INSPEC. = Aslib Proceedings, 23.k. 1971. p.533-535.
- /3/ TURKOV, Zh. - CHEPKASOV, A.: Planning and development of INIS: its applications of UNISIST principles and its interconnection with other international and national systems. = Information Systems. Their Interconnection and Compatibility. Proceedings of a Symposium, Varna, 30 Sept. - 3 Oct. 1974. International Atomic Energy Agency, Vienna, 1975. p.15-34.
- /4/ TELL, B.V.: Selective dissemination of information /SDI/ in a technological university library. = UNESCO Bulletin for Libraries, 26.k. 1972. p.301-306.
- /5/ MAUERHOFF, G.R. CAN/SDI: A national SDI system. = Libri, 24.k. 1974. p.19-29.
- /6/ MAUERHOFF, G.R.: Selective dissemination of information. = Advances in Librarianship, 4.k. 1974. p.25-62.

- /7/ COBLANS, H.: From the computer on to UNISIST. = Physics Bulletin, 23.k. 1972. p.527-529.
- /8/ VAJDA, E. - LÁZÁR, P. - SCHIFF, E.: International standardization as the main precondition for the development of international information systems with special regard to INIS and similar co-operative systems. = Information Systems. Their Interconnection and Compatibility. Proceedings of a Symposium, Varna, 30 Sept. - 3 Oct. 1974. International Atomic Energy Agency, Vienna, 1975. p.353-364.

VAJDA E.: A szelektív információterjesztési /SZIT/ szolgáltatások fejlődési kilátásai

Az UNESCO megbízásából 1975. augusztus 4-9. között tartott "Szelektív információterjesztés" szemináriumon elhangzott előadás szövege.

A szelektív információterjesztés /SZIT/ fejlődésére vonatkozó elképzelések e szolgáltatás sajátosságaiból indulnak ki. A SZIT - az információk létrejötte és felhasználása terén végbement változások miatt - a jövőben a folyamatos tájékoztatás legfontosabb, de korántsem egyedüli formájává válik. A SZIT fejlődése megköveteli az adatbázis teljességét, az utóbbi viszont az adatbázisok készítésének nemzetközi koordinációját, a rendszerek összekapcsolását és közvetítő, felhasználói információs rendszerek létét tételezi fel. Az adatbázisok tartalmát elsősorban a források köre és az adatok szabványosítása tekintetében kell fejleszteni. A feldolgozás és az információterjesztés legfontosabb tartalmi fejlesztési problémája a megfelelő információkereső nyelvek használata. A jelenleg általánosan elterjedt szabad kulcsszavas keresés helyett vagy mellett az információkat csoportosító sekély hierarchikus osztályozás és szakterületi tezauruszok kombinált alkalmazása látszik a jövő legjobb fejlesztési irányának. A SZIT fejlesztése - például a primer dokumentumok szolgáltatása terén - különféle szervezeti intézkedéseket és számos jogi - elsősorban szerzői jogi - kérdés megoldását követeli meg.

∴

VAJDA, E.: Development prospects of SDI-services

Text of the paper presented at the UNESCO Seminar on Selective Dissemination of Information, Budapest, 4-9 August, 1975.

Ideas on development of the Selective Dissemination of Information /SDI/ services start from the specific features of the service. In the future SDI will be the most important, but not only form of current awareness services, because of the changes having happened in information producing and use. The development SDI requires relatively complete data bases, while this latter one requires international co-ordination in producing data bases, the interconnection of systems dealing with dissemination of information and the existence of transmitter information systems at the users. The main fields of development according to the contents of the data bases are the enlargement of the variety of information sources to be processed and the standardization of their data elements. The most important development problem of SDI in processing and dissemination of information is the use of proper search languages. Besides or instead of the nowadays most frequently used free term search the combined use of a shallow hierarchical classification, functioning to group larger blocks of information, and of special thesauri seems to be one possible way of development. Development of SDI requires the solution of some organizational and a lot of legal - primarily copyright - problems especially according to the dissemination of primary documents.

ВАЙДА, Е.: Перспективы развития служб избирательного распространения информации /ИРИ/

Текст доклада прочитанного на семинаре по теме "Избирательное распространение информации", произведенный с 4 по 9 августа 1975 г. по поручению ЮНЕСКО.

Представления о развитии ИРИ обосновываются на особенностях этой услуги. Вследствие изменений происшедшие в отношении возникновения и использования информации - ИРИ является самой важной, но отнюдь не единственной формой текущего информационного обслуживания в будущем. Развитие ИРИ требует по мере возможности полноты своего исходного информационного массива, а эта полнота со своей стороны предполагает международную координацию оформления машиночитаемых массивов данных, взаимное связывание систем предназначенных для распространения информации и также предполагает существование систем потребителей,

играющие посредническую роль. Содержание массивов данных следует развивать в первую очередь в отношении расширения состава источников и стандартизации элементов данных. Самой важной проблемой обработки и распространения информации в рамках служб ИРИ является применение соответствующих информационно-поисковых языков. Вместо общераспространенного в настоящее время поиска по "свободным" ключевым словам или вместе с ним, одним из возможных путей развития является комбинированное применение неглубокой иерархической классификации (используемой по группировке информации) и специализированных тезаурусов. Развитие ИРИ требует разных прежде всего организационных мероприятий и в области обслуживания первичными документами - решения нескольких юридических вопросов, в первую очередь по авторскому праву.

" "

VAJDA, E.: Entwicklung-Perspektiven der selektiven Informationsverbreitung

Text eines Vortrages gehalten anlässlich des im Auftrag der UNESCO organisierten Seminars: "Selective Dissemination of Information" Budapest, 4-9. August 1975.

Den Ausgangspunkt für die Vorstellungen über die Entwicklung der selektiven Informationsverbreitung /SIV/ bieten die spezifischen Merkmale dieser Informationsleistung. In der Zukunft wird sich die SIV - wegen der Veränderungen in der Herstellung sowie in der Nutzung der Informationen - als wichtigste jedoch keines Falls einzige Form der regelmässigen Informationsleistungen gestalten. Die Entwicklung der SIV fordert die relative Vollständigkeit der ihre Grundlage bedeutenden Dateien wofür aber eine Internationale Koordination der Herstellung dieser Dateien, die gegenseitige Koppelung der Informationsverbreitenden Systemen, sowie die Existenz von Vermittler-Informationssystemen der Nutzer die nötigen Voraussetzungen bedeuten. Die Entwicklung des Inhalts der Dateien ist hauptsächlich im Bereich der Ausweitung des Auswahl der Quellendokumente sowie in der Standardisierung der zu bearbeitenden Datenelemente notwendig. In den Bearbeitungs- und Verbreitungsphasen der SIV bedeutet die Nutzung geeigneter Informationsrecherchesprachen das Hauptproblem der Entwicklung. Neben und anstatt der häufigen Anwendung der Recherche mittels freien Schlüsselwörtern ist die kombinierte Nutzung eines Klassifikationssystems mit nicht tiefer Hierarchie /für die Gruppierung/ der Informationen in grössere Blöcke/ und der Fachthesauri ein möglicher Weg der Entwicklung. Die Lösung einiger organisationsmässigen und einer Vielfalt juridistischen - hauptsächlich Urheberrechtlichen - Probleme sind weitere Voraussetzungen der Entwicklung der SIV.

◇ ◇ ◇